

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 37.011.33+316.647.5

Наталія Барбелко

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ

У статті розглянуто розроблену методику діагностики рівнів сформованості міжкультурної толерантності. Проаналізовано рівень сформованості міжкультурної толерантності студентів до проведення формувального експерименту та після. Розкрито статистичні критерії та показники, які використовувалися для перевірки надійності результатів. Доведено ефективність проведеного експерименту і визначено його позитивні результати.

Ключові слова: виховання, міжкультурна толерантність, студенти коледжів, діагностика.

Сучасна людина достатньо часто стикається з необхідністю здійснення міжкультурної взаємодії, тому без знань основ міжкультурної толерантності, умінь усвідомлювати свій власний етноцентризм, стереотипи та забобони, побудова ефективного полікультурного діалогу неможлива. Саме тому проблема виховання міжкультурної толерантності у молоді є надзвичайно актуальною.

Так як прогнозування шляхів і умов удосконалення педагогічного процесу здійснюється на основі даних, отриманих в результаті діагностики зупинимось на цій проблемі детальніше. Не дивлячись на численний діагностичний інструментарій дослідження міжкультурної толерантності є непростим завданням, адже єдиної та загальноприйнятої методики діагностики не існує. Це пояснюється неоднозначністю виділених ознак та проявів, комплексністю та багатоаспектністю феномена. Тому для вивчення міжкультурної толерантності застосовуються суттєво різні методи.

Проблемою діагностики сформованості різних аспектів толерантності особистості активно займаються В. В. Бойко, М. С. Жамкочьян, О. А. Кравцова, В. С. Магун, М. М. Магура, Г. У. Солдатова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова та ін.

Мета статті – розробити програму діагностики рівнів сформованості міжкультурної толерантності та визначити реальний стан сформованості міжкультурної толерантності студентів.

У науково-методичній літературі виділяють специфічні методи дослідження толерантності, тобто ті, які спрямовані на виявлення установок толерантної свідомості, і неспецифічні, які описують універсальні характеристики особистості та міжособистісного спілкування [4].

На нашу думку, найбільш актуальним набором методик, що

відповідають обраним критеріям і показникам, для дослідження міжкультурної толерантності можуть служити наступні: 1) Тест «Знання про толерантність»; 2) Тест «Знання про англomовні країни, їх культуру, традиції»; 3) Тест «Особливості спілкування з іноземними діловими партнерами»; 4) Опитувальник «Діагностика рівня мотивації»; 5) Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова) [10, с. 46]; 6) Методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ) [5]; 7) Опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн) [10, с. 72]; 8) Тест комунікативної толерантності (В. В. Бойко) [10, с. 60]; 9) Методика ЖТ «Життєві діалоги» (Г. Бардієр) [1]; 11) Методика «Життєві ситуації» [2, с. 23].

Такий вибір можна пояснити тим, що за допомогою цих методик розкриваються виділені нами структурні компоненти міжкультурної толерантності (табл. 1).

Таблиця 1

Методика діагностики міжкультурної толерантності студентів коледжів

<i>Компоненти</i>	<i>Показники</i>	<i>Форми і методи діагностики</i>
Когнітивний	знання необхідні для здійснення толерантної міжкультурної взаємодії; повнота та міцність знань.	Тести «Знання про толерантність», «Знання про англomовні країни, їх культуру, традиції», «Особливості спілкування з іноземними діловими партнерами»
Мотиваційно-стимулюючий	активність; потреба у спілкуванні з представниками інших культур; інтерес та бажання розширювати знання та набути такої якості особистості як міжкультурна толерантність.	Опитувальник «Діагностика рівня мотивації»
Емоційно-оціночний	позитивне емоційне сприйняття представника іншої культури.	Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова)
Особистісно-рефлексивний	усвідомлення себе як носія культурних цінностей; наявність рис притаманних толерантній особистості.	Методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ) Опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехраб'ян, М. С. Епштейн)
Комунікативно-діяльнісний	вміння здійснювати комунікацію на толерантній основі; конструктивно вирішувати конфлікти; стримувати себе; слухати інших.	Тест комунікативної толерантності (В. В. Бойко) Методика ЖТ «Життєві діалоги» (Г. Бардієр) Методика «Життєві ситуації»

Експериментальна робота здійснювалася в природних умовах педагогічного процесу в ході вивчення студентами дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», факультативного курсу «Англійська мова для міжкультурного спілкування», годин наставника групи та іншої позанавчальної діяльності. У педагогічному експерименті взяло участь 348 студентів та 50 викладачів. Визначення кількісного складу учасників експерименту здійснювалося на основі таблиці М. І. Грабар та К. А. Краснянської [3], згідно з якою кількість учасників не повинна бути меншою ніж 340 чоловік. Визначення якісного складу вибірки здійснювалося за допомогою методики стратифікованого відбору учасників, тобто за допомогою поділу генеральної сукупності на страти та здійснення випадкових вибірок із кожної страти. Таким чином, кількість учасників експериментальної групи склала 170, а контрольної – 178 студентів.

Якісний склад учасників контрольної та експериментальної груп перевірявся за допомогою критерія Уїлкоксона-Манна-Уїтні з використанням програмного засобу «Статистика в педагогіці» (Д. О. Новіков) [6], згідно з яким перевірка якісного складу експериментальної групи по відношенню до контрольної за емпіричним критерієм Вілкоксона-Манна-Уїтні складає 0,3731, критичним значенням є 1,96. Це означає, що характеристики вибірок, які порівнюються, співпадають на рівні значущості 0,05. Отже, якісний та кількісний склад досліджуваних студентів у експериментальній та контрольній групі приблизно однаковий.

Вибірка характеризується репрезентативністю, це означає, що рівень сформованості міжкультурної толерантності у студентів певного коледжу відповідає рівню сформованості міжкультурної толерантності у студентів всіх коледжів.

Важливу роль у дослідженні відіграє відбір статистичних критеріїв та показників оцінки результатів експерименту. Кількісна оцінка результатів педагогічного експерименту проводилася методом відсоткового співвідношення рівня вихованості міжкультурної толерантності до і після формувального етапу експерименту. Для того, щоб прослідкувати динаміку процесу виховання міжкультурної толерантності, ми використали наступні статистичні показники:

– середній показник (C_p), який відображає кількісну оцінку зростання рівня міжкультурної толерантності студентів. Даний показник був обчислений за формулою:

$$C_p = \frac{a + 2b + 3c}{100},$$

де a , b , c – відсотково виражена кількість студентів, що перебувають на низькому, середньому і високому рівнях сформованості міжкультурної толерантності;

– критерій Уїлкоксона-Манна-Уїтні дозволяє співвіднести та оцінити рівень контрольної та експериментальної груп, а також їх результати до та після формувального етапу експерименту і обчислюється за формулою:

$$U_{\text{мп}} = (n_1 \cdot n_2) + n_x \cdot \frac{(n_x + 1)}{2} - T_x,$$

де n_1, n_2 – об'єм вибірок, n_x – об'єм вибірки з максимальною сумою рангів, T_x – максимальна сума рангів [7];

– показник абсолютного приросту (G), який відображає різницю початкового і кінцевого значення рівня розглянутого критерію або показника і обчислюється за формулою:

$$G = \Pi_{(\text{кін})} - \Pi_{(\text{поч})},$$

де $\Pi_{(\text{поч})}$ – початкове значення показника; $\Pi_{(\text{кін})}$ – кінцеве значення показника;

– коефіцієнт ефективності експериментальної методики, який відображає якісний ріст досліджуваного критерію або показника. Він обчислюється за формулою:

$$K_{\text{эф}} = \frac{Cp_{(e)}}{Cp_{(к)}},$$

де $Cp_{(e)}$ – значення середнього показника експериментальної групи; $Cp_{(к)}$ – значення середнього показника контрольної групи [8].

Однак наведені вище критерії оцінки результатів експерименту дозволяють судити про ефективність процесу формування міжкультурної толерантності лише при досить яскраво вираженому співвідношенні кількісного (відсоткового) переходу студентів з одного рівня вихованості на інший. Якщо ж інтервал в кількісному співвідношенні невеликий, то результат може не відображати реальне зростання рівня вихованості міжкультурної толерантності. Оцінку якісного зростання рівня вихованості міжкультурної толерантності можна здійснювати за допомогою критерію кутового перетворення Фішера φ^* :

– критерій кутового перетворення Фішера φ^* , який дозволяє порівняти різницю між відсотковими частками вибірок, в яких спостерігається ефект, який нас цікавить та обчислюється за формулою:

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де φ_1 – кут, який відповідає великій відсотковій частці; φ_2 – кут, який відповідає меншій відсотковій частці; n_1 – кількість спостережень у вибірці 1; n_2 – кількість спостережень у вибірці 2 [9].

Розглянемо результати діагностики рівня сформованості міжкультурної толерантності у студентів та проаналізуємо зміни у показниках експериментальної та контрольної груп. Результати, отримані нами до

проведення формувального етапу експерименту будемо вважати як такі, що отримані в ході першого зрізу, а результати після проведення формувального етапу експерименту – в результаті другого зрізу.

В табл. 1 представлені зведені дані, отримані до та після формувального етапу експерименту в контрольній та експериментальній групах.

Таблиця 1

**Рівень сформованості міжкультурної толерантності студентів
коледжів до і після формувального етапу експерименту
за компонентами**

Компоненти	Експериментальна група						Контрольна група					
	Високий (к-сть у %)		Середній (к-сть у %)		Низький (к-сть у %)		Високий (к-сть у %)		Середній (к-сть у %)		Низький (к-сть у %)	
	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після
Когнітивний	3,14	14,32	57,25	76,66	39,61	9,02	4,31	5,61	50	53,56	45,69	40,83
Мотиваційно-стимулюючий	40	54,12	55,88	45,29	4,12	0,59	33,15	31,46	62,92	66,85	3,93	1,69
Емоційно-оцінний	4,70	15,29	87,65	82,94	7,65	1,77	6,74	4,50	89,89	91,57	3,37	3,93
Комунікативно-діяльнісний	31,54	46,47	59,02	50,79	9,41	2,74	33,15	33,15	60,67	61,42	6,18	5,43
Особистісно-рефлексивний	42,65	50,19	52,20	47,46	5,15	2,35	41,85	46,35	50,70	45,64	7,45	8,01
Загальний рівень	24,41	36,08	62,4	60,63	13,19	3,29	23,84	24,21	62,84	63,81	13,32	11,98

Порівнюючи результати, отримані після формувального етапу експерименту, можна прослідкувати зміни, які відбулися в рівнях сформованості міжкультурної толерантності студентів коледжів. В експериментальній групі зміни більш значні ніж в контрольній. Так в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем міжкультурної толерантності збільшилася на 11,68 %, в контрольній – на 0,37 %. Кількість студентів, які мають низький рівень міжкультурної толерантності в експериментальній групі зменшилася на 9,9 %, а в контрольній – на 1,34 %.

Порівняння даних до та після формувального етапу експерименту показує (табл. 2), що в експериментальній групі спостерігається значне зростання середнього показника в порівнянні з контрольною: в експериментальній він зростає в середньому на 0,22, а в контрольній групі – на 0,01. Хоч в контрольній групі і відбувається формування міжкультурної толерантності, але перехід на більш вищий рівень незначний. На це ж вказує і коефіцієнт ефективності експериментальної методики, який свідчить про якісний приріст рівня міжкультурної толерантності в експериментальній групі $1 < 1,1$. Отже, отримані результати дають можливість зробити висновок про ефективність використання комплексу педагогічних умов.

Таблиця 2

Середній показник зростання рівня міжкультурної толерантності студентів коледжів та коефіцієнт ефективності формувального етапу експерименту

Група	Етап	Рівні			Ср	К _{еф}
		високий (%)	середній (%)	низький (%)		
ЕГ	до	24,41	62,4	13,19	2,11	1
	після	36,08	60,63	3,29	2,33	1,1
КГ	до	23,84	62,84	13,32	2,11	-
	після	24,21	63,81	11,98	2,12	-

У табл. 3 представлені показники абсолютного приросту (G) рівня міжкультурної толерантності студентів коледжів. Середній показник абсолютного приросту (G) рівня міжкультурної толерантності студентів коледжів після формувального етапу експерименту в експериментальній групі складає 0,216, що значно перевищує середній показник абсолютного приросту (G) в контрольній групі – 0,017, а коефіцієнт ефективності формувального етапу експерименту складає 12,71, що свідчить про ефективність проведеної роботи.

Таблиця 3

Показники абсолютного приросту (G) рівня міжкультурної толерантності студентів коледжів

Група	Показники абсолютного приросту (G)				
	G за рівнями (у %)			G по Ср	G по К _{еф}
	високий	середній	низький		
ЕГ	11,68	- 1,77	- 9,9	0,216	12,71
КГ	0,37	0,97	- 1,34	0,017	-

Для перевірки достовірності отриманих результатів скористаємося критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^* , який дозволяє порівняти різницю між відсотковими частками вибірок, у яких спостерігається ефект, який нас цікавить.

Сформулюємо гіпотези: H_0 – кількість студентів з високим рівнем міжкультурної толерантності у експериментальній групі не більша, ніж у контрольній; H_1 – кількість студентів з високим рівнем міжкультурної толерантності у експериментальній групі статистично вища, ніж у контрольній групі.

Результати експериментальної роботи, адаптовані для підрахунку критерію, представлено у табл. 4.

Таблиця 4

**Розрахунок критерію Фішера щодо статистичної значущості
результатів експериментальної роботи**

Групи	Високий рівень міжкультурної толерантності «Є ефект»		Середній і низький рівні міжкультурної толерантності «Немає ефекту»		Суми
	Кількість	y %	Кількість	y %	
Експериментальна	61	36,08	109	63,92	170
Контрольна	43	24,21	135	75,79	178
Суми	104		244		348

Величини кутових перетворень Фішера, одержаних експериментальним шляхом, визначимо за допомогою таблиці критичних значень:

$$\varphi_1(36,08\%)=1,289;$$

$$\varphi_2(24,21\%)=1,029.$$

Підрахуємо емпіричне значення за формулою:

$$\varphi_{\text{емп}}^* = (1,289 - 1,029) \cdot \sqrt{\frac{170 \cdot 178}{170 + 178}} = 0,26 \cdot \sqrt{\frac{30260}{348}} = 0,26 \cdot \sqrt{86,95} = 0,26 \cdot 9,32 = 2,42$$

Порівняємо отримане емпіричне значення φ^* з критичними значеннями, які становлять $\varphi^* \leq 1,64$ (для $p \leq 0,05$) і $\varphi^* \leq 2,31$ (для $p \leq 0,01$).

Оскільки $\varphi_{\text{емп}}^* \geq \varphi_{\text{кр}}^*$, то гіпотеза H_0 відхиляється, приймається H_1 , що підтверджує значущість одержаних результатів з відхиленням $p \leq 0,01$.

Результати другого зрізу підтвердили наявність позитивної динаміки в експериментальній групі, що повністю узгоджується з теоретичними положеннями нашого дослідження і свідчать про ефективність реалізації моделі процесу виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів в процесі вивчення іноземної мови.

Особливо слід відзначити значне зростання сформованості у студентів експериментальної групи поведінкового і когнітивного компонентів міжкультурної толерантності та високий рівень сформованості аксіологічного та особистісного компонентів.

Порівняльний аналіз даних, отриманих на початку і після проведеного експерименту, дозволяє зробити висновок про те, що в результаті проведеної дослідно-експериментальної роботи в експериментальних групах кількість студентів з низьким рівнем сформованості міжкультурної толерантності зменшилася, кількість студентів з високим рівнем сформованості міжкультурної толерантності збільшилася. У контрольній групі, де не проводилась цілеспрямована робота з виховання міжкультурної толерантності, показники істотно не змінилися.

На підставі порівняльного аналізу зрізів за основними показниками

сформованості міжкультурної толерантності виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів можна зробити висновок про ефективність проведеного нами експерименту і його позитивні результати. Подальшим напрямком нашого дослідження буде розробка науково-методичних рекомендацій щодо виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардиер Г. Л. Методика ЖТ «Житейские диалоги» [Электронный ресурс] / Обучение толерантности : методическое пособие / Под ред. Г. Л. Бардиер. – СПб. : Норма, 2004. – Режим доступа : <http://psytolerance.info/techniques.php?id=1364383326>.
2. Виховуємо толерантність : форми та методи роботи : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. Масютіної. – Бердянськ : Ткачук О. В., 2012. – 200 с.
3. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях : непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 135 с.
4. Клищевская О. А., Мельничук И. В. Методы диагностики толерантности [Электронный ресурс] / О. А. Клищевская, И. В. Мельничук. – Режим доступа : <http://commit.com.ua/onices/download/Klishevskaya.doc>.
5. Методика для определения социокультурной идентичности (ОСКИ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psy-files.ru/mat/relations/584-metodika-dlya-opredeleniya-sociokulturnoj.html>.
6. Новиков Д. А. Статистика в педагогике (компьютерная программа) [Электронный ресурс] / Д. А. Новиков. – Режим доступа : <http://www.mtas.ru/uploads/stat.zip>.
7. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи) / Д. А. Новиков. – М. : МЗ-Пресс, 2004. – 67 с.
8. Ряузов Н. Н. Общая теория статистики / Н. Н. Ряузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Статистика, 1980. – 344 с.
9. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2002. – 350 с.
10. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, Т. Ю. Прокофьева, О. А. Кравцова. – М. : Смысл, – 2008. – 172 с.